

Araştırma Makalesi • Research Article

Analîzek Li Ser Helbestên Kemal Fevzi yê Bilîsî

Bitlisli Kemal Fevzi'nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme

A Review on the poems of Kemal Fevzi from Bitlis

Mehmet Emin Purçak ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000 0003 1875 5842

AGAHİYÊN MAKALEYÊ

Rabirdûya Makaleyê:

Dîroka serlêdanê: 05 Mijdar 2019
Dîroka sererastkirinê :03 Adar 2020
Dîroka pejirandinê:23 Adar 2020

Peyvên Nifteyî:

Kemal Fevzi,
helbest,
Ordudan Bir Ses,
Elem Çiçekleri.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Kasım 2019
Düzeltilme tarihi: 03 Mart 2020
Kabul tarihi: 23 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Kemal Fevzi,
Şiir,
Elem Çiçekleri,
Ordudan Bir Ses.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 05 November 2019
Received in revised form: 03 March 2020
Accepted: 23 March 2020

Keywords:

Kemal Fevzi,
Poem,
Elem Çiçekleri,
Ordudan Bir Ses

KURTE

Kemal Fevzi rewşênberêkî Kurd e ku di çaryeka dawiya sedsala nozdemîn hatiye dinyayê û wek leşkerekî Osmanî tev li şerê Balqan bûye û ji ber ku di vî şerî de birîndar dibe tê teqewitirin. Piştî ku ji artêşê vediqete girîngiyê dide xebatên edebiyatê, di heman demê de ji 1912an heta 1925an li Stenbolê di kovar û rojnameyên ku ji aliyê rewşênberên Kurd ve derketine de nivîsên wî tîrî çapkirin, di saziyên ku wan de cih girtiye. Lê di her du pirtûkên wî yê helbestî yê ku bi formek nûjen ve hatine nivîsîn de, ev aliyê wî naxuyê. Pirtûka wî ya yekem ya helbestî *Ordudan Bir Ses* e û temayên netewperestîya Osmanî, netewperestîya Tirkî, dijminahiya Êrisan, hezkirina welat derdikevin pêş. Di pirtûka wî ya bi navê *Elem Çiçekleri* de jî tenêti, evîn, keserên evîndaran, lêgerîna wateya jiyânê, bêrikirina evîndarê temayên sereke ne.

ÖZ

Kemal Fevzi, on dokuzuncu asrın son çeyreğinde dünyaya gelmiş ve askeri okulda okuduktan sonra Balkan Harbine katılmış ve burada yaralandığı için emekli edilmiş bir Kürt aydındır. Ordudan ayrıldıktan sonra edebiyat çalışmalarına ağırlık vermiş, aynı zamanda 1912'den 1925'e kadar İstanbul'daki Kürt entelektüellerinin çıkardıkları dergi ve gazetelerde yazılar yazmış, politik oluşumlarında yer almıştır. Modern tarzda kaleme aldığı iki şiir kitabında ise onun bu yönü görülmez. İlk şiir kitabı olan *Ordudan Bir Ses*, onun Osmanlı ordusuna sevgisini milliyetçi bir yaklaşım gösterdiği, düşmanlara, özellikle de Ruslara olumsuz bir gözle bakılan, yurt sevgisi, Türkçülük temalarının işlendiği şiirlerden oluşmaktadır. *Elem Çiçekleri* ise, yalnızlık, aşk acısı, yaşam için anlam arayışı, sevgiliye duyulan özlem gibi daha çok ferdî temalardan oluşan şiirlerden müteşekkil bir eserdir.

ABSTRACT

Kemal Fevzi is a Kurdish intellectual who was born in the last quarter of the nineteenth century, joined the Balkan War after studying at a military school and was retired since he got wounded in this war. After leaving the army, he concentrated on literary studies, and from 1912 to 1925, he wrote for the magazines and newspapers published by Kurdish intellectuals in Istanbul and took part in their political formations. However, this aspect of him cannot be seen in his two poetry books written in the modern style. His first book of poems, *Ordudan Bir Ses (A Voice from the Army)*, consists of poems in which he shows his love for the Ottoman army with a nationalist approach, poems in which the enemies, especially the Russians are mentioned with a negative perspective and the themes love for the country and Turkism are handled. As for *Elem Çiçekleri (Flowers of Sorrow)*, it is a work composed of poems consisting of more individual themes such as loneliness, pain of love, search for meaning for life and longing for the beloved.

1. Destpêk

Di dîroka Kurdan de gelek rewşênberên Kurd hene ku ji aliyê nifşên nû ve yan qet nayên nasîn yan jî pir kêm û bi agahiyên

nezelal tîrî nasîn. Em dikarin bibêjin ji van rewşênberan yek jî, Kemal Fevzi yê Bilîsî ye. Her çiqas jiyana wî û berhemên

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: epurcak@hotmail.com

wî ji hinek aliyan ve bûbin mijarên berhemên cuda jî¹, bi ya me, hewcedariyek heye ku berhemên wî yê helbestî ji alî form û naverokê ve bîn tehlîlîkirin. Lewre ji aliye xebatên polîtîk bête nasîn û helbestvaniya wî bête zanîn jî, qasî ku me tesbît kiriye, heta îro xebatek xwerû li ser helbestên wî nehatiye kirin. Ji ber vê, em dixwazin di vê xebata xwe de berê bi kurtasî li ser jîyan û berhemên Kemal Fevzi bisekinin; dû re li ser helbestên Kemal Fevzi bisekinin û wan ji aliye form û naverokê ve tehlîl bikin.

2. Kemal Fevzi Kî ye?

Di derheqê malbata Kemal Fevzi (1890/91-1925) kal û bavê wî, jîyana wî, meraq û daxwazên wî de em nikarin zêde agahiyên bi dest bixin. Çunkî arşîv, agahî û çavkaniyên bi rêkûpêk tunin. Naci Kutlay derheqê dîroka zayîna wî de agahiyên ku ji M. Veysi Hızal ê biraziyê Kemal Fevzi girtiye, dibêje Kemal Fevzi di sala 1884an de hatiye dinyayê (Kutlay, 2015: 313). Lê agahiyên ku em bi dest dixin, vê agahiyê xelet derdixin. Agahiya yekem, Kemal Fevzi di beşeke helbesta xwe ya bi sernavê “Sabâvet Günleri” angoyê “Rojên Zaroktiyê” de behsa rojên şadiyên sêzdeh saliya xwe dike û dibêje di ser wan rojên şadiyê re deh sal derbas bûye (Fevzi, 1919; 9). Di dawîya helbestê de jî ev dîrok qeydkirî ye: “Haziran 1328” angoyê di teqwîma miladî de Puşper/Tîrmeh 1912. Wê gavê divê Kemal Fevzi wan salan bîst du sê salî be û vê jî 1912an derxin, dîroka zayîna wî wekî sala 1890 derdikeve holê. Agahiya duyem jî ji belgeyên darizandinê de derdikeve pêşîya me. Di darizandina piştî serhildana Şêx Seîd de di belgeyên mehkemê de temenê wî wekî 34 sal hatiye qeydkirin. Ev sal di biryara mehkemê ya aîdî dîroka 23 Mayıs 1341 angoyê 23 Gulan 1925an de cîh digire (Akyürekli, 2014; 294). Ku di sala 1925an de sî û çar salî be, wê gavê di sala 1890 yan jî 1891î de hatiye dinyayê.

Naci Kutlay dibêje biraziyê Kemal Fevzi gotiye, bavê Kemal Fevzi Reşîd û diya wî Hüsnîye ye. Xûçeke(abla) wî ya bi navê Şefîka, kekê wî bi navê Kadri Bey û birayekî wî yê piçûk bi navê Ziya Bey hebûne (Kutlay, 312-313). Di çavkaniyan de tê gotin ku malbata wan ji Xîzanê (Hizan) ye. Lê malbat paşê bar dike, tê li Bilîsê bi cîh dibe (Malmîsanîj, 1993: 11; Cemilpaşa, 2007: 88). Ji vê gotina re jî nivîsa ku di kovara *Jînê* de bi îmza “Kurdîyê Bitlîsî” hatiye weşandin sîd digire (Bozarslan, *Jîn*: C. 2: 338). Dîsa di jimara kovara *Jînê* ya 18min de reklama pirtûka *Elem Çiçekleri* ya Kemal Fevzi heye û bi van peyvên behsa wî dike: “Li Bilîsê ji malbata Xîzanî ya ku ji berê ve bi karê belavkirina ilm û îrfanê ve meşqûl e, hemşehriyê me Kemal Fevzi[...]” (Bozarslan, J. 18: 21).

Derheqê perwerdeya wî de agahiyên berfireh tunebin jî, wî perwerdeya leşkerî ditiye. Tev li şerê Balqan ya sala 1912-1913an bûye li Yewnanîstanê, li wir birîndar bûye û ew ji leşkeriyê teqewît kirine (Malmîsanîj, 1993: 12-13; Kutlay, 2015: 313).

Piştî ji artêşa Osmanî seqet vedigere, li Stenbolê bi cîh dibe û mamostetî û rojnamevaniyê dike. Di nava rêxistin û sazîyên Hêvî, Kürdistan Tealî Cemiyetî (Cemiyeta Pêşketina Kurdîstanê) de cîh digire. (Malmîsanîj, 2002: 45-51; Cemilpaşa, 2007: 30; Kutlay, 2015: 311). Biryara dawî ya mehkemê 23 Mayıs 1341 [23 Gulan 1925] de tê dayîn û Malmîsanîj dibêje biryara darvekirinê di 27ê Gulana 1925an,

sibê saet 4.53an de li pêşîya Ulucamiya Amedê pêk anîn (Malmîsanîj, 1993: 86).

3. Nivîskariya Kemal Fevzi û Berhemên Wî

Kemal Fevzi, wekî li jorê em li ser sekinîn, mirovekî aktîf e û di nava gelek xebatan de jî cîh girtiye. Lê ne tenê bi aliye fîzîkî ve, heman demê bi pênûsa xwe ve jî di nava van xebatan de cîhê xwe girtiye. Em dê di vê beşê de li ser nivîs û berhemên wî bisekinin. Li vir em dixwazin tespît û danasîna van xebatên wî bikin.

Qasî ku me tespît kiriye sê pirtûkên Kemal Fevzi yê çapkirî hene. Ji vana pirtûka wî ya yekem bi navê *Kahraman Orduya Armağan* (ango “Ji Artêşa Qehreman Re Diyarî”) hatiye çapkirin. Ev pirtûk ji şanzdeh rûpelan pêk tê û metnekî pexşanî ye. Cara yekem di sala 1916an de hatiye çapkirin. Navê çapxanê Tekfurdağı Matbaası ye. Her çiqas cîhê çapê diyar nebe jî, ihtimalek mezin Stenbol e (Fevzi, 1916).

Pirtûka wî ya duyem *Ordudan Bir Ses* (ango “Dengek Ji Artêşê”) e. Sala 1917an de, ji alî Kader Matbaası ve hatiye çapkirin û cîhê çapê diyar nîn e. Pirtûk sîh û du rûpel e, ji metnên manzûm pêk tê. Di vê pirtûkê de donzdeh helbest hene. Heman demê de di nava rûpelan de çend heb resim û şeklên tezhîbî ji cîh digirên (Fevzi, 1917).

Pirtûka wî ya sêyem, *Elem Çiçekleri* (ango “Kulîkên Elemê”) ye. Di sala 1919an de li Stenbolê, ji aliye Necm-i İstikbal Matbaası ve hatiye çapkirin. Di dawîya pirtûkê de di rûpelekê de xeletiyên çapê jî nîşan dane. Di pirtûkê de sîh û heft manzûme hene (Fevzi, 1919).

Xêncî van berhemên, di rûpelên dawî yê van her sê pirtûkan de navê hinek berhemên wî yê ku me hê xwe negihandine wan derbas dibin. Di dawîya pirtûka wî ya bi navê *Kahraman Orduya Armağan* de îzehetek waha heye:

“Kemâl Fevzi’nin Âsâr-ı Gayr-ı Matbûisi:

Eshâr-ı Melâl: Mensûr Parçalar

Ezhâr-ı Melâl: Mecmua-i Eş’âr (Derdest-i tab’dır)

Tefelsûf: Makâlât-ı Muhtelif

Bîçareler: Aleksî Boviye’den tercüme

Kara Safhalar: İctimâ’î birtakım hikâyeler” (Fevzi, 1916).

Di vê lîsteyê de navê pênc berhemên Kemal Fevzi yê ku hê çap nebûne cîh digire. Ji vana yek helbest, çar heb jî pexşan in (Fevzi, 1916).

Di dawîya pirtûka wî ya sêyemîn angoyê *Elem Çiçekleri* de jî cîh dane vê agahiyê:

Muharririn matbu’ âsârî (Berhemên Çapkirî yê Nivîskar):

Kahraman Orduya Armağan (Mensur risale),

Ordudan Bir Ses (Mecmua-i eş’âr)

Derdest-i tab’(Yê li ber çapê ne):

Ölmeyen Sevgi (Mecmua-i Eş’âr) Türkçe Şiirler,

Karlı Yurd(Mecmua-i Eş’âr) Aruz vezninde” (Fevzi, 1919)

¹ Bi vê gotinê qesta me berhemên Malmîsanîj û Naci Kutlay in û di nava xebata me û çavkaniyên me de cîh digirin.

Di vê listeyê de jî qala du pirtûkên wî yên de çap bibin dike. Bi vî awayî em hîn dibin ku xêncî sê pirtûkên wî yên di destê me de ne, yek werger û şeş jî telif, bi giştî heft pirtûkên wî yên din jî hene. Lê heta îro jî, qasî ku em dizanin, ev berhem hê nehatine dîtin.

Ji bilî van pirtûkan di hinek nivîsên wî di kovarên Kurdî de çap bûne. Malmîsanîj û Seîd Veroj behsa du nivîsên wî yên ku di kovara Mehmed Mîhrî Hîlav ya bi navê *Kurdistan* de derketine dikin. Nivîsa yekem bi sernavê “Kürdistan Mecmuası Münasebetiyle” (Bi Munasebeta Kovara Kurdistanê) di jimara sêyemîn ya ku di 25e Sibata 1919an de, ya duyem jî bi sernavê “Bir Cevap” (Bersivê)ê 11ê Pûşpera 1919an de di jimara nehemîn de tê çapkirin (Malmîsanîj, 1993: 90-94; Veroj, 2015: 64, 69).

Di kovara *Jinê* de jî gelek nivîsên wî derdikevin. Ji hejmara duyem heta ya bîst û çarem yek jê helbest û neh jî jê peşan bi giştî deh nivîsên bi îmza Kemal Fevzi yan jî Hizanîzade Kemal Fevzi di kovarê de çap bûne. Di jimara hîjdemîn de jî reklama *Elem Çiçekleri* ya Kemal Fevzi cîh digire.²

4. Helbestên Kemal Fevzi

Kemal Fevzi, qasî ku me tespît kiriye, xwediyê du pirtûkên helbestê yên çapkirî ye. Ev her du berhem jî ji alî form û naverokê ve ji hev cuda ne. Em dixwazin di vê beşê de li ser helbestên wî bisekinin. Di serî de em dê li ser taybetiyên teşeya helbestan bisekinin. Wekî teşeyê, em ji aliyê naverokê ve jî bi forma berawerdkirinê li ser helbestan bisekinin dibe ku dê çêtir be. Armanca me bi taybetiyên helbestan, danasîn û nirxandina helbestên Kemal Fevzi ye.

4.1. Ji Alî Teşeyê Ve Helbestên Kemal Fevzi

Di lêkolînên li ser teşeya helbestê de teşeya nezmê, yekeyên nezmê, wezn û serwa derdikevin pêş. Di helbestên klasîk de helbest bi formên diyarkirî hatibûn nivîsîn. Lê di helbesta nûjen de ev qalibên diyarkirî gav bi gav ji holê hatine rakirin û ji helbestê re qadeke azad hatiye çêkirin.

Di helbestên Kemal Fevzi de em ji aliyê formê ve xêncî çend heban, mînakên metnên edebiyata klasîk nabînin. Lewre ew bêhtir şopdarê edebiyata nûjen e. Di vir de em dikarin bêtîr bandora serdemê li ser wî heye. Wekî Kenan Akyüz û Mehmed Kaplan jî bilêv dikin, ji 1860î vir ve helbesta Tirkî rûyê xwe ber bi nûjeniyê ve dike û di Serdema Edebiyata Tanzimatê (1860-1896) de di navbera alîgirên helbestvanên kevnerperest û yên nûjenperest de pevçûnên pênûsî çêbûbin jî, em dikarin bibêjin Serdema Servet-i Fünunê (1896-1901), êdî hem di helbestê de û hem jî di cûreyên din de nûjeniyê xwe bi rewşenbîr û nivîskarên Osmanî dabû pejirandin. Piştî Servet-i Fünunê jî Serdema Fecr-i Âtî (1909-1913) derket. Em dikarin bibêjin ew jî şopdarê nûjeniyê bûn û helbestên wan jî dişibîyan helbestên helbestvanên ekola Servet-i Fünunê.³ Dema em li helbestên Kemal Fevzi dinîhêrin, em dibînin hem ji alî formê hem jî ji aliyê mijarê ve (bi taybet di *Elem Çiçekleri* [“Kulîlkên Keserê”] de) ew di binê bandora Abdülhak Hâmid (1852-1937), Tefîk Fikret (1867-1915), Fâik Âlî (1876-1950) û Ahmed Haşim (1884-1933) de ye. Hem di pêşgotina *Elem Çiçekleri* de û hem jî çend helbestên

di vî pirtûkê de van kesan refere dike. Lewre em dikarin bibêjin ew şopdarê edebiyata nûjen e.

Cemal Kurnaz peşanê wekî reşandinê, belavkirinê; nazmê jî wekî berhevkinê, serhevdeanîne pênase dike û dibêje, di nezmê de hevok bi alîkariya wezn û qafiyeyê tîr tertîpkirin, tîr organîzekirin (Kurnaz-Çeltik, 2010: 1). Filiz Kılıç jî dibêje “taybetiyên binyadî yên wekî jimara riste û qit’eyân, rêzbûyîna van û pergala qafiyeyê” şêklî nazmê pêk tîne (Kılıç, 2003: 199). Em jî dê niha li taybetiyên forma helbestên wî binîhêrin. Di beşên pêşî de em dê li ser yekeyên helbestê, hevoksazî, wezn, serwa û paşerwayê bisekinin; ji aliyê naverokê ve analîza helbestan bikin.

4.1.1. Yekeyên Helbestan

Di lêkolîna helbestê de taybetiya şêklî ya ewil yeke ango beşên helbestê ye. Em dixwazin bersivên pirsên wekî helbest di nava xwe de ji çend beşan, ji çend risteyan pêk tê bidin.

Kemal Fevzi di binê bandora hişmendiya desthilat ya helbesta serdemê de bû ango di binê bandora hişmendiya Servet-i Fünun û Fecr-i Âtîyê de bû. Di helbestên wî de jî wekî helbestvanên van koman, şikêrandina desthilatdariya beytê diyar e. Di helbestên wî de yekeyên ji çar risteyan pêk tîr zêde ne. Heman demê çend helbestên xwe de forma *sonyê* bi kar anîye. Jimara wan kêr jî be, çend helbestên serbest jî nivîsiye.

Dema ji alî şêklî ve em li helbestên wî mêze dikin, dibînin ku hinek helbestên wî dirêj, hinek jî kin in. Wekî mînak, helbesta wî ya bi sernavê “Bayrak Altında” (Di Binê Alê De) ji çar beşan, her beş ji çar risteyan pêk tê; “Osmanlı Ordusu” (Artêşa Osmanî) ji heşt beşan pêk tê. Ji van beşan çar heb çar riste, sê heb sê riste ne û du heb jî beyt in. Jimara ristayan ya di nava beşan û beşên helbestê bi vî awayî ne: 4+3+4+3+2+4+2+3. Di “Gâzinin Sadası” (Banga Gazî) de beşên helbestê li gor jimara risteyan bi vî awayî ye: 4+2+4+2+4+2+4+2+4+2+4+2+4+2 û wekî tê dîtin şeş yekeyên çar riste û şeş yekeyên du riste hene. Em dikarin bibêjin helbesteke dirêj e. “Yanya Yollarında” (Di Riyên Yanyayê De) jî ji şeş çarîk û du beşên ji sê risteyan pêk tê. Şiklê rêza beşan jî bi vî awayî ye: 4+4+3+3+4+4+4+4. Di “Gazinin Duası” (Diya Gazî) de jî şiklê rêza risteyan bi vî awayî ye: 4+2+4+2+4+2+4+2. Xêncî van mînakên ji *Ordudan Bir Sesê* (Bangek Ji Artêşê) em dikarin çend mînanan jî ji *Elem Çiçekleri* yê ango “Kulîlkên Keserê” bidin. Di vî pirtûkê de helbesta herî dirêj em dikarin bibêjin “Sabâvet Günleri” (Rojên Zaroktiyê) ye û ji bîst çarîkan pêk tê. “Tefelsûf-i Merizâne” jî helbesteke dirêj e. Bi forma beytan hatiye qafiyekirin û bîst û heşt riste ye. “Ömr-i Giryân” bîst û neh riste ye û di forma serbest de hatiye nivîsîn. Lewre hinek riste ji peyvekî, hinek jî ji çar-peyvan pêk tîr. “Bingöl!” (Çewlig) ji yekeyekê pêk tê û çil û heft riste ye. Xêncî vana, di helbesta sernavê wê “Hastahanede” (Di Nexweşxaneyê de) ji formeke cuda pêk tê. Em ji alî şêklî ve wê dikarin bikin du beş. Lewre beşa ewil de riste, ji yên beşa duyem kintir in. Risteyên beşa ewil ji heft kîteyan, yên beşa duyem jî ji çardeh kîteyan pêk tîr. Beşa yekem bîst û çar, ya duyem deh riste ye.

Di helbestên Kemal Fevzi de ji alî yeke û formê ve ceribandînen ji “Di Nexweşxaneyê de” cuda jî hene. Wek

² Ji bo van agahiyan me ji xebata M. Emin Bozarlan ya wekî pênç cild hatiye amadekirin sîd girt.

³ Ji bo van agahiyan me ji van pirtûkan sîd girt: Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, (dîroka çapê tune.)

İstanbul; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret : Devir-Şahsiyet- Eser*, Dergâh Yay., 1995, İstanbul.

mînak, di “Yaklaşma ki...” (Nêzik Nebe Ku...) de forma mustezatê hatiye ceribandin. Wekî tê Cem Dilçin jî dibêje, di edebiyata klasik de ev form gelek hatiye bi kar anîn. Li pey risteyên dirêj, risteyek yan jî çend risteyên kin tèn lêzêdekirin û ji wan rê “ziyade” tê gotin. Giringiya ziyadeyan ya eslî, di kamilkirin yan jî tamamkirina wateya risteyê ye (Dilçin, 2004). Ji helbestê em dikarin van risteyan wekî mînak nişan bidin:

“Daye min wê rengê te yê xeyalî yê di dilan de

Perekî îlhamê

Her xwe bakirinên te yên di sibehên ciwantiyê

Wateyên cuda dide min”

(Vermiş bana gönüllerdeki o reng-i hayâlin,

Bir şehper-i ilhâm

Eshâr-ı şebâbımdaki her lertzîş-i bâlin,

Eyler bana efhâm) (Fevzi, 1919: 72)

Ev helbest ji heşt risteyên normal û ji heşt ziyadeyan pêk hatiye. Her çiqas mustezad di edebiyata klasik de cih bigire jî, helbestvanên Servet-i Fünûnê ji ve formê bo armançeke cuda sûd girtine. Wekî Kenan Akyüz (r. 93-94) Mehmet Kaplan jî li ser disekine, di helbesta nûjen ya Tirkî de temayulek hebû ku nezmê nêzikî pexşanê bikin û mecbûriyete qaliban li ser helbestê bişikînin. Li gor Kaplan, berê Şînasî, Recâizâde Ekrem û helbestvanên din yên serdema Tanzimatê li vî tiştî digeriyan. Lê Tefvîk Fikret vê keşf dîke. Bi vî avayî ew şîkl û wezna diguherîne, lê ahenga helbestê diparêze (Kaplan, 1995: 90-94). Bi vî avayî em dikarin bibêjin di aliyê şîklî de, bandora Tefvîk Fikret û şopdarên wî di helbesta Kemal Fevzi de em dibînin.

Di helbesta “Bûhran-ı Rûh” (Tengijiya Rih) de jî şîklekî cuda hatiye ceribandin. Di vê helbestê de jî jimara yekeyan ya risteyan wiha ye: 4+4+1+3+3+3+3+ 4+1+3.

Kenan Akyüz dema li ser helbesta Servet-i Fünûnê disekine, dibêje dema helbestvanên serdema Tanzimatê de helbestnavan di aliyê formê ve hem ji edebiyata klasik û hem jî edebiyata frensî sûd digirtin. Lê di dema Servet-i Fünûn de ev rewşa nava helbesta Rojhilat û Rojava de diguhere û helbestvanên vê ekolê serkeftineyê yeqîn bi dest dixin. Di vê serdemê de formên helbestê yên ku Servet-i Fünûnê de hatine bi karanîn, di nava çar sernavan de dabeş dîke. Ji vana yek jî sone ye ku rasterast ji helbesta Frensî hatiye girtin (Akyüz, 193). Cem Dilçin jî dibêje sone cara yekem ji aliyê helbestvanên Servet-i Fünûnê ve ji Rojava (Awrûpa) hatiye girtin (Dilçin, 368). Di pirtûkên Kemal Fevzi de şîklekî herî zêde hatiye ceribandin sone ye û em dikarin vê jî bi bandora Servet-i Fünûn û Fecr-i Âtîyê ya li ser helbestvaniya Kemal Fevzi şîrove bikin. Bi taybet di *Elem Çiçekleri* (“Kulîlkên Keserê”) de gelek helbestên wî bi vê formê ve hatine nivîsîn. Taybetiya soneyê jî du heb çar-riste û du heb sê-risteyan pêk tê. Rêza beşan bi vî şîklî ye: 4+4+3+3.

Di van helbestên wî de ev forma soneyê hatiye ceribandin: *Di Orudan Bir Ses* (“Bangêk Ji Artêşê”) de, “Ağlayan Yurda” (Ji Welatê Digirî Re), “Yanya”(Yanya); di *Elem Çiçekleri*(“Kulîlkên Keserê”) de jî “Hummâ-yı Gam” (Tayê Xamê), “Yalnızlığım”(Tenêtiya Mîn), “Niyâz”(Niyaz), “Ayrılmadan Bir Gün Evvel”(Rojek Beriya Veqetînê),

“Hummâ-yı Hicran”(Tayê Veqetînê), “Hummâ-yı Emel”(Tayê Emel), “Mesâ-yı Derya”(Êvara Deryayê), “Hazân-ı Mâtem”(Payîza Şînê), “O Dâhiyeye”(Ji Wê Dahiyê Re), “Bir Nev-edâya”(Ji Nû-edayekê Re).

Ji teşeyên nazmê yên ku bi beytan tèn çêkirin û pir hatiye ceribandin yek jî xezel e. Di *Elem Çiçekleri* de “Rûh-ı Fuzûliye” (Ji Rihê Fuzûlî Re), “Fuzûlî” û helbesta ku ji xezela Fuzûlî ya bi peyvên “eyler beni” ku redîfê pêk tîne re wekî nazîre hatiye nivîsîn de em forma xezelê dibînin. “Rûh-ı Fuzûlî ye” û ya ji risteyên Fuzûlî re nazîre ye ji donzdeh risteyan pêk tîn, ya sernavê wê “Fuzûlî” ye jî jî bîst û heşt risteyan pêk tîn. Helbesta sernavê wê “Gazel” e jî ji vê kategoriyê ye û ji xezela Cevdet Paşa ya bi redîfa ji komepeyvya “ağlasın gülsün” ê pêk tî re nazîre ye û çardeh riste ye.

Di *Elem Çiçekleri* de *qit’eyek* jî heye ku ev jî formeke nazmê ye û ji çar risteyan pêk tî. Lê *qit’eya wî*, bi pênaseya Cem Dilçin re hev du nagire, lewre Dilçin dibêje di *qit’eyê* de tenê risteyên bi hev re bi qafiye ne yên duym û çarem in ango şemaya rêzbandê **xaxa** ye (Dilçin, 2004: 202). Lê di *qit’eya Kemal Fevzi* de şemaya rêzbandê **abba** ye.

4.1.2. Kêş, Serwa, Paşserwa

Di helbestê de xemilandina gotinê, tezyînata peyvê, ahenga navbera peyv û hevokan girîng e. Ritm û ahenga ji dengên û bi alikariya weznê pêk tî armoniyekî çêdike. Wekî tî zanîn, ev jî bi wezn, qafiye û redîfê, asonans û aliterasyonê, dubarekirina peyv, komepeyv û hevokan ve pêk tî.

Di beşên beriya vê de jî hat diyarkirin ku bandora edebiyata nûjen ya Tirkan ya li ser Kemal Fevzi bandoreke sereke ye. Di edebiyata Servet-i Fünûn û Fecr-i Âtî de her çiqas xwestibin xwe ji qaliban rizgar bikin jî, bi taybet wezna arûzê pir baş bi Tirkî re bi kar anîne (Akyüz, 94). Kemal Fevzi di helbestên xwe de dem bi dem forma serbest bi kar anîbe jî piraniya helbestên wî bi wezna arûzê ve hatine nivîsîn.

Ji helbestên wî, “Ömr-i Giryan” û “Marmara’nın Sabahları” mînakên helbestên serbest in. Lewre di van helbestan de hinek riste ji peyvekê, hinek jî ji heft-heş peyvên pêk tîn. Lê disa jî ev çend helbest, wekî îstîsna dimînin. Piraniya helbestên wî bi arûzê hatine nivîsîn. Qasî ku me tesbît kir, qalibên arûzê yên di her du pirtûkên wî de hatine bikaranîn ev in: Di “Yanya”, “Osmanlı Ordusu”, “Dağistanlı Fâzıl Paşa’nın Tasvîri Karşısında”, “Gazel” “Hakikat” “Bükâ-yı Hüsrân”, “Rûh-ı Fuzûliye” de **mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün**; di “Hazan”ê de yekeya ewil de **mefâilün mefâilün fe’ûlün**; yekeyên din bi qaliba **mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün-ê** hatiye nivîsîn.

“Sâ’ât-i İktirâb”ê de di her du risteyên ewil yên ku kiteyên wan kême de qaliba **mefâilün mefâilün fe’ûlün**, risteyên din de jî qaliba **mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün** hatiye bikaranîn. Helbesta ku ji helbesta Fuzûlî ya bi komepeyvên “eyler beni” ve redîfê çêdike û helbesta sernavê wê “Fuzûlî” ye bi qaliba **fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilünê** hatine hûnandin.

Di helbestên bi sernavê “Anneme”, “Son Darbe”, “Hicrân Yollarında”, “Hummâ-yı Hicrân”, “Bingöl”, “Tefelsûf-i Merizâne”, “Hummâ-yı Gam”, “Rûyâ-yı Zafer” de qaliba **mefûlû mefâilü mefâilü fe’ûlün** hatiye bikaranîn. Di helbestên din de jî wezna arûzê hatiye bikaranîn, lê ji ber ku mijar dirêj nebe, em bi van mînakên îktîfa dikin.

Di helbestên Kemal Fevzi de ji bo aheng û muzîkalîteyê ji dubarekirina riste, komepeyv, peyv û dengan sûd hatiye girtin. Hinek cihan de di wezîfeya qafiye û redîfê de dubarekirina dengan derdikeve pêş. Ji vî aliyê ve ku em li metnan dinihêrin, dibînin ku bi piranî di metnan de qafiye hatiye bikaranîn. Em dixwazin li ser dubarekirina riste, komepeyv, peyv û dengan bisekinin; ger hebin, şemayên kafîyeyên ku derdikevin holê nîşan bidin. Lê, îmkana ku em bikaribin bikaranîna redîfan û şemayên kafîyeyê di hemû helbestan de yek bi yek li wê derê tehlîl bikin tune. Lewre rûpêlên makaleyê sînorkirî ye. Ji ber vê em dê li ser çend mînakên bisekinin.

Warren- Wellek di xebata xwe de li ser ahenga dengan, rîtîm û weznê disekinîn û dibêjin “Her berhemên edebî yê hunerî, beriya her tiştî komek rêza dengan ya ku wate ji wê dizê ne.” (Warren-Wellek, 2011: 179) Di dewama gotinên xwe de dibêjin her çiqas di hinek cureyên berhemên edebî de ev girîngiya dengan kêmbûbe yan jî wisa bixuyê jî, lê tebeqeya dengan di wan de jî zarûreta pêş-şertê wateyê ye. Ji vir derbasî behsa kafîyeyê dibe û dibêje “Qafiye wekî dubarekirina dengan (yan jî dubarekirina dengên nêzîkî hev) karekî hêsan yê ahengê ye” (Warren-Wellek, 2011: 180-181). Ev aliyê kafîyeyê, aliyekî girîng be jî, taybetiya sereke ya wê nîn e. Îşaretkirina xilasbûyîna risteyan fonksiyoneke wê jî aliyekî wê yê girîng e. Bi ya Warren-Wellek taybetiya herî girîng ya kafîyeyê, xwedî watebûyîna wê ye. Dibêjin, qafiye xwedî wateyekê ye. Bêje, bi wasitetiya kafîyeyê tîm cem hev, bi hev re tîm girêdan yan jî li dijî hev dibin.

Wekî ji gotinên Warren-Wellek jî derdikeve holê, qafiye di helbestê de xwedî girîngiyekê ye. Dema em li helbestên Kemal Fevzi dinihêrin, dibînin ku xêncî çend îstîsnayan, di piraniya helbestên wî de qafiye hatiye bikaranîn. Em dixwazin çend mînakên ji *Ordudan Bir Ses* (“Dengek Ji Artêşê”) û ji *Elem Çiçekleri* (“Kulîlkên Keserê”)yê bidin. Heman demê jî em dê li ser redîf, nakaratan û şablona kafîyeyê bisekinin.

Di *Elem Çiçekleri* de “Gazel” (Xezel), “Rûh-ı Fuzûlîye” (Ji Rihê Fuzûlî Re), “Fuzûlî” û helbesta ku ji xezela Fuzûlî ya bi peyvên “eyler beni” redîfê pêk tîne re wekî nazîre hatiye nivîsîn de em forma xezelê dibînin û şemaya kafîyeyê **aa xa xa xa** ... bi vî avayî dewam dike.

Helbesta bi sernavê “Son Darbe”yê (Darbeya Dawî) de her riste ji çardeh kiteyan pêk tê û şablona kafîyeyê bi vî avayî ye: **aa bb cc dd ee ff gg hh ii**. Her du riste bi hev re bi qafiye ne û qafiye rast (düz) hatiye bikaranîn. Dema em li deng û komedengên ku ji bo pêkanîna kafîyeyê hatiye bikaranîn dinihêrin, di hinek risteyan de wekî pêyvên “**ol-sun**”- “**dol-sun**”; “**vaşet**”- “**tebâh et**”; “**medyûn**”- “**medfûn**” de qafiye tam û ya dewlemend hatiye bikaranîn.

Di “Gâzînin Duası” (Dia Qazî) de riste ji yanzdeh kîteyan pêk tînin û şemaya kafîyeyê **aaaa AA bbbb AA cccc AA dddd AA** ye.⁴ Di yekeya ewil ya helbestê de di navbera peyvên “**islâm-i**”- “**eyyâm-i**”- “**selâm-i**”- “**niyâm-i**” de qafiye heye. Tîpa “i” jî redîf e. Di helbestê de beyta ku ji risteyên “Ey Allah’ım muzaffer kıl İslâm’ı / Bir zaferdır İslâmlığın bayaramı” (Ya Rebbî tu îslamê serkeftî ke/ Serkeftinek e cejna îslamê) pêk tê naqarat e û çar caran dubare bûye. Di yekeya duyem de jî ew peyvên ku di dawîya risteyan de cîh digirin “**çok**”- “**yok**”- “**tok**”- “**ok**” in û di van peyvên de komedenga “ok” kafîyeyeke tam pêk tîne. Di heman demê

de peyva “oldu” di herçar risteyan de jî hatiye dubarekirin ku Ünsal Özünlû ji vî re dibêje epistrophe (artyineleme) (Özünlû, 118). Bi ya wî epistrophe hem ji aliyê dengan ve ahengekî çêdike hem jî dikare wateya ku helbestvan dixwaze bibandortir bide hîskirin, dikare wateyê zêdetir derxe pêş. Di yekeya sêyem de di navbera peyvên “**düşmân**”- “**kan**”- “**şân**”- “**zamân**” de bi alîkariya tîpên “-ân”; di yekeya dawî de jî di navbera peyvên “**al-malî**”- **kal-malî**”- “**kalk-malî**”- “**dal-malî**” de bi alîkariya dengên “-al” qafiye pêk tê. Di yekeya dawî de em dikarin bibêjin tîpa “k” jî ji ahengê re dibe alîkar û dewlemendiyekî çêdike. Komedenga “-malî” jî di Tirkî de tê lêkeran û wateya “hewcedarî/pêdivî”yê dide lêkerê û li vir di peywira redîfê de ye.

Piştî ev çend mînakên li jorê yê me ji *Ordudan Bir Ses*’ê, niha jî em ji *Elem Çiçekleri*’yê çend mînakên binihêrin. Di helbesta bi sernavê “Hazan”ê de çarîna yekem ji aliyê kinbûn-dirêjbûnê ve li hember yekeyên din yê helbestê, ji yê din kintir e. Yekeya ewil de riste ji yanzdeh kîteyan pêk tê. Ji ber ku yekeyê de risteyan yekem û duyem bi peyva “soluk”ê dest pê dikin, li vir pêşdubare/anaphora(önyineleme) heye ku Özünlû vî bikaranîne jî ji bo ahengê û bihêzkirina wateyê ya riste û hevokan, hinek peyvên ji sùddar dibîne(Özünlû, 118). Xêncî vî, di vî yekeyê de risteyên sêyem û çarem de riste bi peyvên ‘deniz’ û ‘döker’ê ve bi dest pê dike û dengê d’yê tê dubarekirin. Em dikarin bibêjin bi vî avayî jî dengê “d”yê li vir jî ahengekî pêk tîne. Dîsa di dawîya risteyan de bi alîkariya bikaranîna qafiye û redîfê em dikarin bibêjin ahengeke fonetîk pêk hatiye. Di dawîya risteyên yekeya ewil de di peyvên “**ihzân**”, “**nümâyân**”, “**giryân**”, “**nihâlân**” de komedenga “-ân”ê qafiye dewlemend çêdike û şemaya kafîyeyê jî **aaaa** ye. Xêncî yekeya ewil, ji yekeya duyem şunde şemaya kafîyeyê bi vî avayî ye: **abba cccc dddd xexe ffff**. Ji bo bikaranîna qafiye û redîfê jî, di risteyan de pêyvên eleqedar û rêza wan bi vî avayî ye:

“...**hazân ağlar** /...**yâr ağlar**/...**medâr ağlar**/...**mihricân ağlar**

...**mestûr** /...**mağrûr** /...**mehcûr** /...**dûrâdûr**

...**giryezâr olsun**/...**bî-karâr olsun**/ ...**şûrezâr olsun** /...**mezâr olsun**

...**mezarlıkta** /...**hep bu varlıkta**/...**mezârlıkta**/...**pür-teb bu varlıkta**

...**hirâm eyle** /...**câm eyle** /...**kıyâm eyle** / ...**kâm eyle**”

Wekî di komepeyvên di jorê de jî tê dîtin, di hemûyan de qafiye dewlemend hatiye bikaranîn. Tîpên reşkirî/bold hatine nivîsîn, qafiye pêk tînin. Di helbestê de tê dîtin ku hinek peyv û komedeng rasterast hatine dubarekirin ku em dikarin bibêjin di peywira redîfê de hatine bikaranîn. Ew jî li jorê bi nivîsa xar/ îtalîk hatine diyarkirin. Di dawîya risteyên yekeya duyem de “ağlar”, di ya çarem de “olsun”; di ya pîncem de di dawîya risteyên yekem û sêyem de “mezarlıkta”, duyem û çarem de “bu varlıkta”; di dawîya risteyên yekeya şeşem de “eyle” wekî peyv an jî komepeyv di peywira pêşdubare/ epistropheyê (artyineleme) de hatine bikaranîn. Wekî me li jorê jî got, bi vî avayî hem ahengek hatiye pêkanîn hem jî bala xwendevan hatiye kişandina ser wateya van peyvên û wateya van risteyan.

⁴ Tîpa mezin, nakaratê/dubareyê temsîl dike.

Helbesta ku sernavê wê “Niyâz” e, di forma soneyê de ye û qalibê qafiyeya wê **abab cdcd efe ghh** e. Di helbestê de di çarîna yekem de, di dawîya risteya yekem û sêyem de komedenga “-em” tam qafiye; peyvên di dawîya risteyên duyem û çarem de dengê “-n”yê niv qafiye çêdike. Di çarîna duyem de peyvên “**râz**” û “**yaramaz**”, “**hülyâya**” û “**sâye**” de qafiyeya tam û dewlemend heye.

Di *Kulîlkên Keserê* de *qit’eyek* jî heye. Dilçin dibêje di *qit’eyê* de tenê risteyên bi hev re bi qafiye ne yên duyem û çarem in, ango şemaya qafiyeyê **xaxa** ye (Dilçin, 2004: 202). Lê di *qit’aya Kemal Fevzi* de şemaya qafiyeyê **abba** ye.

Di van çend mînakên me de jî diyar e ku Kemal Fevzi tenê li ser naveroka helbestên xwe nesekiniye. Heman demê girîngî daye taybeya forma vegotinê, li ser aliyê şeklî yê helbestên xwe jî sekiniye û ji ahenga ku ji dubarekirina deng, peyv û komepeyvvan pêk tê jî ceribandîye. Bi vî avayî hem ji erûzê hem jî ji qafiye û redîfê sûd girtiye.

4.2. Naveroka Helbestên Kemal Fevzi

Gava ku herdu pirtûkên helbestê yên Kemal Fevzi ji aliyê naverokê ve bîn berawerdkirin dê bê dîtîna ku ev herdu berhem jî aliyê tema û mijaran ve ji hev pir cuda ne. Di yêkê de temayên şer, hezkirina welat, netewperestiya Tirkên û Osmanîyan, dijminahî (bi taybet jî dijminahiya Êrîsan), xweza derdikevin pêş; di ya din de takekes, evîna ferdî, bihtengiya ji jiyane, zarokatî, daxwaziya ji jiyane revîn û hwd heye. Niha em dê hurgiliya naveroka van berheman bikin.

Ordudan Bir Ses ji alî naverokê ve bêhtir metnên ku li ser şer, dagirkirina axa Osmanî û tekoşîna li hember dagirkirinê û rizgarkirina axa welatê Osmanî dihewîne. Ku em tenê li navê pirtûkê û sernavê helbestên di pirtûkê de ne binihêrin jî dibê ku fikrek di serê me de şên bibe. Hewce nake em navê pirtûkê dubare bikin lê, sernavê helbestên ku di naveroka wê de cîh digirin donzdeh heb in. Ji vana “*Bayrak Altında*”, “*Osmanlı Ordusu*”, “*Gâzînin Sadâsî*”, “*Ağlayan Yurda*”, “*Gâzînin Duası*”, “*Rüyâyı Zafer*”, “*Şehid Yavrularına*” bi sernavên xwe ve, derheqê naveroka xwe de fikrekî dikarin bidin xwendevanan. Yê xencî van jî bi naveroka xwe ji vana kêmanînin.

Manzûmeya yekem ya vê pirtûkê “*Bayrak Altında*” (Di Binê Alê De) de helbestvan rasterast xîtabî alê dike. Di helbestê de al, azadiyê temsîl dike. Vegêranê helbestê bi alê re diaxive û dibêje nûra te ji hilalê tê (wekî tê zanîn hilal Îslamê temsîl dike). Dibêje rengê sor yê alê jî xwîna Ertuğrul e. Alê dişibîne periya ku li ser bircê dikene û dibêje “hebûna te ji welatê ezîz re şan e”, lawê Tirkên im, evdê vê alê me, evdê vî welatî me, di dilê min de rikê birûskî yê Oğuz Han heye, ez ji nîfşê namdarê pêncezar salî yê Altındağiyê me. Peyv û komepeyvên wekî “hilal”, “nûr”, “Ertuğrul’un kanî”, “Türkoğluyum”, “Oğuz Han”, “Muhammed’in güneş gibi dini”, “Moskof” jî rasterast bi naverokê û peyama helbestê re têkildar in. Di dawîya helbestê de diyar dibê ku dijminahiya hatiye ziman ji bo Êrîsan e: “Xîreta min ji bo tunekirina te ye Moskof tu ji viya bawer ke!” (Fevzi: 1917: 2). Wekî vê

helbestê di helbestên wî yê din de jî pesindayîna dîrok û netewa Tirk, dijminahiya Êrîsan, daxwaziya serkeftina Tirk, Osmanî û Misilmanan derdikeve pêş. “*Osmanlı Ordusu*” (Artêşa Osmanî) jî helbesteka pesindayîna artêşa Osmanî ye. Di helbestê de rewşa artêşa Osmanî ya wê demê hatiye vegotin. Helbestvan dibêje herkesî hevîya xwe ji te birî bû, lê tê nîşan da dijminê xwe ku tu hê jî tiş neçûyî, ew jî dijminan re metirsî û ji gelê bindest re jî hevî ye (Fevzi, 1917: 3-5).

Di manzûmeya bi sernavê “*Gâzînin Sadâsî*”yê de jî şer, pesnê Tirkên û rikê dijmin derdikeve pêş. Helbestvan jî leşkerê Tirk re dibêje “*Bimeşe leşker, bira çiyayên bala binalin / Warê dijmin li pêşiya te bira wêran be!*” Di berdewamê de helbestvan daxwaza serkeftinê û zaferê tîne ziman. Lewre ev helbest aîdî dawîya sala 1914 û destpêka 1915an e. Dema em rewşa dewleta Osmanî ya wan salan bidin ber çavan, ev daxwazên di helbestê de watedar dibin. Kemal Fevzi bi xwe jî wekî endamekî vê artêşê bû û li şer birîndar dibê. Tê teqewîtkirin. Dibe şahidê şikestina împaratoriye. Ev şikestinê û têkçûnê jî wî tengezar dike. Di helbestê da dubare hene. Di van risteyên dubare de pesindayîna netewa Tirkên derdikeve pêş. Wekî mînak em dikarin li van beşan binihêrin:

“Yürü asker tanrım sana yâr olsun/ Damarında **Oğuz kanı** var olsun”⁵ [Fevzi, 1917: 6]

“Yürü asker peygamberin yâr olsun/ Damarında **İlhan kanı** var olsun”⁶ [r. 7]

“Yürü asker Allah sana yâr olsun/ Damarında **Tuğrul kanı** var olsun”⁷ [r. 7]

“Yürü asker tali’ sana yâr olsun/ Damarında **Fatih kanı** var olsun”⁸ [r. 8]

“Yürü asker Allah sana yâr olsun/ Damarında **Yavuz kanı** var olsun”⁹ [r. 8]

“Yürü **ey Türk** düşman yurdu dar olsun / Gülzarları mezâr olsun, hâr olsun”¹⁰ [r. 9]

Di risteya yekem de her çiqas navê netewê derbas nebe jî di yê din de, her wekî ku ji mînakên jî diyar e, netewa Tirk derdikeve pêş. Pesnê xwîne herçiqas hişmendiyeke nijadperest be jî, ku ev gotinê ji pênuşa yekî Kurd derkeve, mijarê balkêştir dike. Lewre di heman salan de netewa Kurd jî di nava xebatên azadixwaziya xwe de ye û têkiliya Kemal Fevzi jî bi van rêxistin û tevgeran re heye. Lê ji aliyekî ve em dikarin bibêjin perwerdeya Kemal Fevzi ya di dibistanên leşkerî bandorê li ser wî dike, li aliyê din jî, wekî ku Djene Rhys Bajalan dibêje, rewşenbîrên Kurd di dema Siltan Abdulmahit de jî, heta hilşandina dewletê jî bi hişmendiya “welatperweriya Osmanî” tevdigerin. Ji bo gotina xwe piştrast bike çend mînakên dide. Ji wana yek jî van gotinên Babanzade İsmail Hakkî yê ku di Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi de derdikeve ne: “Di dinyayê de tu hêz nikare bendê dîrokî, pîroz û samîmî yê di navbera Kurdîti û Osmanîtiyê de ji holê rake. [...] Xwedê nîşan nede, lê ger Osmanîti hilşê, kurdîti jî birîndar dibê. Bi heman şiklî, xwedê biparêze lê ger kurdîti zeyîf be yan jî qels bibe, Osmanîti jî bêquwet

⁵ “Bimeşe leşker bira Yezdan ji te re bibe yar/ Xwîna Oğuz ya di tamarê de her hebe”

⁶ “Bimeşe leşker bira pêxember ji te re bibe yar/ Xwîna İlhan ya di tamarê de her hebe”

⁷ “Bimeşe leşker bira Xwedê ji te re bibe yar/ Xwîna Tuğrul ya di tamarê de her hebe”

⁸ “Bimeşe leşker bira bext ji te re bibe yar/ Xwîna Fatih ya di tamarê de her hebe”

⁹ “Bimeşe leşker bira Xweda ji te re bibe yar/ Xwîna Yavuz ya di tamarê de her hebe”

¹⁰ “Bimeşe ey Tirk bira warê dijmin teng bibe / Xwîna Oğuz ya di tamarê de her hebe”

dimîne.” (Bajalan, 2010: 109) Dibe ku van gotinê Babanzade û şîroveyên Bajalan, ji bona sekna Kemal Fevzi ya bê fehmkirin, bibe alîkar.

Di manzûmeya bi sernavê “Ağlayan Yurda” (Welatê Ku Digirî) de jî mijar welatê dagirkirî ye. Di helbestê de welat wekî “dê/dayik/mader”, gel û artêş jî wekî zarokên welat/dayikê hatine teşhîskirin: “Ey hasta-i bîdâd ü elem, ey güzel anne”¹¹ (Fevzi, 1917: 10). Di dewama wê de ji ber ku welat hatiye dagirkirin, ezman û aso jî reş in. Welat ji ber vê rewşa xirab xemgîn e û di şînê de ye.

Di “Son Darbe”yê de jî dibêje rizgarkirina welat û têkbirina dijmin li benda derbeke dawî ye: “Son darbeyi indir, yeter Allah için olsun, / Kafkas eli baştanbaşa al kan ile dolsun”¹² (Fevzi, 1917: 12). Di van gotinan de jî wekî dijmin Êris dertên pêş û di dewama helbestê de pesnê Tirkan tê dayîn û Êris bi çavekî rexneyî û piçûkdîtîni cîh digirin. Bi ya gotina helbestê rabirdûya wan di binê piyê mexrûr yê Tirkan de mirî ye/binaxkirî ye; ew hêmanê nemerd yê rûzemînê ne. Bi ji van risteyan jî em vê berawerdkirinê dikarin bibînin:

“Bir kavim ki senin hasta sesinden çekinirdi;

Bir kanlı heyûla gibi serhade dayandı,

Her Türk’ü ölü, Türk elini makbere sandı.”¹³

Wekî di van risteyan de jî dixûyê, Tirk bi îmajekî erênî, Êris jî bi tasvîrên neyênî cîh digirên.

Ev pesndayîna Tirkan ne tenê di van mînakên de, em dikarin bibêjin ji serî heta dawîya pirtûkê de bi vî çavî hatiye vegotin. Lê ji ber ku hurgiliyeye dirêj re xebateke sereke divê, em mijarê li vir dibirin û derbasî *Kulîlkên Keserê* dibin.

Elem Çiçekleri (“Kulîlkên Keserê”) ya ku piştî *Ordudan Bir Ses* (“Dengek Ji Artêşê”) ê hatiye çapkirin, ji alî mijarên xwe ve pir cuda ye. Helbesta yekem “Hummâ-yı Gam” (Tayê Xemê) e. Di vê de kesekî ku ji xem û keserên jiyane bêzar bûye, heye. Ev kes ji keserên ku her roj di jiyana wî de ne westiyaye. Daxwaziya ji mirovan, ji beşeriyetê bireve derdikeve pêş. Lewre wî ji jiyane ev tişt fehm kiriye: “Heyhât ki bütün ömr-i beşer bir sürü feryâd!”¹⁴ kesê helbestê wekî kesekî nihîlîst e û bi reşbîniya (pesimist) xwe, em dikarin bibêjin helbesta Tevfîk Fikret ya bi sernavê “Gayya-yı Vücut” tîne bîra me (Fikret, 2010: 99-100). Ji ber ku Kemal Fevzi di pêşgotina *Elem Çiçekleri* de jî navê vî helbestvanê Tirk bilêv dike, em dikarin di navbera van metnan de miqayeseyekê bikin ku Mehmet Kaplan jî li ser reşbîniya vî helbesta Tevfîk Fikret disekine (Kaplan, 112-113). Di “Şekvâ-yı Şebab”ê (Gazîne Cîwanîyê) de jî fikr û hestên nêzikî vî helbestê heye. Di vî helbestê de jî têkçûna hêvî û xeyalan derdikeve ber xwendevanan:

“Gençliğin mübtesim bahârında, (Di bihara rûken ya ciwantiyê de)

Açılan goncalar türâb oldu; (Gulpikên vekirin pûç bûn)

O bahârın bütün civârında, (Di hemû derûdora wî biharê de)

Kurduğum lâneler harâb oldu!” (Hêlinên min çêkirin wêran bûn) (Fevzi, 1919: 7).

Hem di van risteyan de û hem jî di risteyên dewamê de ev hestên têkçûyîne û bêhêvîbûne diyar in.

Di “Sabâvet Günleri” (Rojên Zaroktiyê) li gor dîroka dawîya helbestê qeykiriye, di sala 1912an li Selanik’e hatiye nivîsîn. Em dikarin bibêjin ku Kemal Fevzi di vî helbestê de li xurbetê rojên zaroktiya xwe tîne bîra xwe û xemgîniya xwe û heyfâ xwe tîne ku niha ji Bilîsê û ji rojên zaroktiyê yên şad dîr e, deh sal ser re derbas bûye. Temaya hesretê xwedî bandor e di helbestê de (Fevzi, 1919: 9-14). Di “Yalnızlığım”ê (Tenêtiya Min) de temaya evîn û tenetiye heye (Fevzi, 1919: 15-16). Hest bi vî avayî hatine ziman:

“Yine hiç kimse yok...

Yalnız, hasta, münfa’ il, muğber,”¹⁵

“Buhrân-ı Rûh” (Qeyrana Rih) temaya reşbîniya li hember jiyane, bêhêvîtiyê ihtiva dike. Bi vî aliyê xwe ve jî her çiqas nêzikî “Hummâ-yı Gam”, “Yalnızlığım”ê be jî, taybetiya vî ew e ku, li hember xemgîniya xwe jî ji jiyane naxeyide. Xwe nêzikî xizanan, belengazan, çîprûtan dike û bi vî avayî jî xwe ji kaos û qeyrana derûnî derûnê dixê. Di helbestê de mirovên çavbirçî hatine rexnekirin:

“Beşerin doymayan harîs kalbi,

Arar her şeyde bitmeyen lezzet;

Bilmiyor varlığın nedir sebebi;

Bilmiyor varlığın her ümîdi,

Şen geçen günlerin güzel yâdı,

Kararır son günün zevâliyle!”¹⁶ (Fevzi, 1919: 70).

Di van risteyan de mirovan dikişîne fikirîne ji bo daxwazên wan yên li vî dinyayê. Lê ji bo axretê vî nake.

Wekî me di destpêka vî beşê de jî got, di *Elem Çiçekleri* de temaya herî zêde derdikeve pêşberî me, evîn e. Lê di van helbestan de ne yek temayek, hinek caran herî kême du, sê tema derdikevin pêş. Dema em li helbestên di nava vî pirtûkê de cîh digirin dinihêrin, dibînin ku di van helbestan de evîn, xeyalîşkestîbûn, veqetîn/dûrketina evîndaran, temayên sereke ne di van helbestan de: “Hazan”, “Niyaz”, “Ömr-i Giryan”, “Tulû”, “Gazel”, “Şî’r-i Âfil”, “Yeldâ-yı Mesrûr”, “Mersiye”, “Sâ’at-i İktirab”, Rüyâ-yı Visâl”, Hummâ-yı Hicran”, “Hummâ-yı Emel”, “Buhrân-ı Rûh”, “Yaklaşma ki”, “Hazân-ı Mâtem”, “O Dahiyeye” ve “Bir (Nev-edâya)”. Xêncî vî temayê, di “Bingöl”ê de hezkirina ji vî bajarî, di “Hastahanede” pêvajoya xwe ya piştî birîndarbûna li qada şer ya Şerê Balqanan vegotiyê. Di “Anneme” de hezkirina ji dayika xwe, di “Hicran Yollarında” mirin û jihevduketin, di “Kıt’a”yê de mijar û temayek civakî derdixê pêş. Di “Marmara’nın Sabahları” de xweza, hezkirina xwe ya Marmarayê û bedewiya xwezaya wê tîne ziman.

¹¹ “Ey nexweşa bîdâd û keserê, ey dayika bedew”

¹² “Wê derba dawî lêxe, ji bo xatirê Xwedê / Welatê Qafqasyayê bîra ji serî heta dawî bi xwîna sor ve tîjî be”

¹³ “Qewmek ku ji dengê te yê nexweş ditirsiya / Wekî bêtareyekê (heyûlayekê) xwe gîhande serhedê/ Gotin qey her Tirk mirî, welatê Tirkan gorîstan e”

¹⁴ “Heywax ku hemû emrê beşer birek feryad e!”

¹⁵ “Dîsa tu kes tune... / Tenê, nexweş, şikestî, xemgîn, xeydî,”

¹⁶ “Dilê beşer yê tîrbûnê nizane yê / xarîs Digere di her tiştî de lezzetêke bêdawî / Nizane sedemê hebûnê çî ye // Nizane her hêviya evînê / Bîranînen rojên şad derbasbûne / Reş dibe bi zevala roja dawî ve!”

5. Encam

Kemal Fevzi li Bilîsê dest bi jiyana xwe dike. Piştî perwerdeya leşkerî li mektebên artêşa Osmanî, diçe nava şer û birîndar dibe û ji artêşê tê teqewîtkirin. Di heman demê de di nava rêxistinên kurdevar de cih digire û piştî têkçûna qiyama Şêx Seîd, tê darvekirin. Lê ku jiyana wî û berhemên wî bi hev re bîrîndarî, dê du şaxên ji hev pir cuda bîrîndarî. Li aliyekî leşkerî ku bi hişmendîya bîrdoziya İttihat-Terakkiyê hatiye perwerdekirin û bi vî perwerdeyê ve girêdayî, nijadperestek sadiq derdikeve pêşîya me. Vê taybetîya wî di *Ordudan Bir Sesê* de em dibînin. Aliyê din jî kesekî romantîk, xemgîn, bedbîn, mexlûb û mexdûr heye. Em vî Kemal Fevziyî jî di *Elem Çiçekleri* de dikarin bibînin. Ku em ji alî naverokê ve miqayese bikin, em dikarin bibêjin *Ordudan Bir Ses* çiqas xwedî mijarên çivakî be, ber eqsê wê *Elem Çiçekleri* jî ewqas temayên takekesî ihtiva dike.

Ordudan Bir Ses bêhtir li ser şer, şikestinên Osmanîyan, daxwaza serkeftina artêşa wan, xemgîniya têkçûnê disekine û hestên vegêran yan jî helbestvan digihîne xwendevanan. Di *Elem Çiçekleri* de jî evîn, xeyalên evîndarê, daxwazên şadbûnê, dîrketina evîndaran ji hev, xengîni temayên herî zêde derdikevin ber xwendevan in. Ji aliyê temayan ve em dikarin bibêjin di helbestên Kemal Fevzi de şopa nijadperestîya Tirkan jî heye, şopa hestên ferdî yê ku dişibî helbestên helbestvanên koma Servet-i Fünûn û Fecr-i Âtî jî.

Lê forma gotinê jî qasî “çi hatiye gotin” ango mijar û temaya helbestê girîng e. Ji ber vî jî wî jî forma helbesta nûjen ya Tirkî ceribandîye. Helbestên wî bi piranî bi erûzê hatine nivîsîn. Yekeyên helbestan bi piranî çarîn û beyt bin jî forma serbest jî hatiye ceribandin.

Di helbestan de ji bo ahengê ji erûzê, dengên bi aheng, bikaranîna qafiyê û redîf, carcaran ji helbestê de bikaranîna nakaratan, dubarekirina komepeyv, peyv û dangan derdikeve pêş. Bi van taybetiyên xwe, em dikarin bibêjin Kemal Fevzi li gor serdema xwe, helbestên nûjen nivîsîne.

Kaynakça

- Akyürekli, M. (2014). *1925-1927 Diyarbakır - Elazığ Yargulamaları Gerekçe ve Hükümleriyle Şark Islahat Mahkemesi Kararları (2 cilt)*. İstanbul: Nûbihar.
- Akyüz, K. (yy). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bozarslan, M. E. (Ocak 1985- Ekim 1988). *Jîn (5 cilt)*. Upsala: Deng.
- Cemîlpaşa, Q. (2007). *Doza Kurdistan*. Diyarbakır: Bîr.
- Dilçin, C. (2004). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Doğan, A. (2005). *Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi*. Ankara: Akçağ.
- Fevzi, K.(1335). *Elem Çiçekleri*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası.
- Fevzi, K. (1331). *Kahraman Orduya Armağan*. Yy: Tekfurdağı Matbaası.
- FEVZİ, K. (1333). *Ordudan Bir Ses*. Yy: Kader Matbaası.
- Fikret, T. (2010). *Rûbâb-ı Şikeste*. Hazırlayanlar: Dr. Abdullah Uçman – Dr. Hasan Akay. İstanbul: Çağrı.
- Göldaş, İ. (1991). *Kürdistan Teali Cemiyeti*. İstanbul: Doz.
- Kaplan, M. (1995). *Tevfik Fikret Devir – Şahsiyet – Eser*. İstanbul: Dergâh.
- Kılıç, F. (2003). Nazım Şekilleri. İçinde: İsen, M., Macit, M., Horata, O., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker.
- Kurnaz, C., Çeltik, H., (2010). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. İstanbul: H.
- Kutlay, N. (2015). *İttihat Terakki ve Kürtler*. Ankara: Dipnot.
- Malmîsanij. (1993). *Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri*. İstanbul: Fırat.
- Özünü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual.
- Saraç, M.A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F.